

УДК 811.112.2'42:82-32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-3-20>

Світлана СОЛДАТОВА,

orcid.org/0000-0003-1005-8399

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри німецької та романської філології
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) *sn.soldatova@gmail.com*

Наталія ДІДЕНКО,

orcid.org/0000-0002-9071-3658

старша викладачка кафедри німецької та романської філології
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) *nd27ak21@gmail.com*

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРОТКИХ ОПОВІДАНЬ Г. БЕЛЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ЛЮДИНА З НОЖАМИ»)

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу короткого оповідання «Людина з ножами», що належить до ранньої творчості Генріха Белля, видатного представника відомого письменницького об'єднання «Група 47» у літературному процесі Німеччини.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні лінгвостилістичних особливостей короткого оповідання Г. Белля «Людина з ножами». Методологія цієї роботи заснована на застосуванні загальнонаукових та емпіричних методів дослідження, серед яких – критичний аналіз (дослідження проблеми особливостей лексичних, стилістичних і синтаксичних засобів оповідання); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про коротке оповідання як особливий жанр представників відомого літературного напрямку «Група 47»), метод індукції (для конкретизації загальних висновків), описовий метод і метод контекстуального аналізу для виокремлення та аналізу стилістичних властивостей мовних одиниць в аналізованому оповіданні.

Відомо, що Г. Бель належав до відомого письменницького об'єднання «Група 47», яке відіграло важливу роль у створенні літературного процесу в Німеччині після Другої світової війни. Початок творчості автора відтворено у коротких оповіданнях, для яких характерними рисами є обмежене коло дійових осіб, наявність підтексту, відкритий фінал, ускладнені синтаксичні структури та певний психологізм.

Досліджуване оповідання відтворює складне життя людей, які повернулися з війни скаліченими зовнішньо і внутрішньо, які не можуть знайти собі місця у мирному житті. Для аналізованого оповідання «Людина з ножами» характерними є низка засобів, до яких належать епітети, різнопланові повтори, метафора та метонімія, порівняння; встановлено тісний зв'язок між заголовком, який виконує символічну функцію, та основним змістом тексту.

Ключові слова: коротке оповідання, засоби образності, синтаксична структура, композиційні особливості, метафора, повтор, оксюморон, парцеляція, синтаксичні та лексичні особливості оповідання.

Svitlana SOLDATOVA,

orcid.org/0000-0003-1005-8399

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of German and Romance Philology
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) *sn.soldatova@gmail.com*

Nataliia DIDENKO,

orcid.org/0000-0002-9071-3658

Senior Lecturer at the Department of German and Romance Philology
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) *nd27ak21@gmail.com*

LINGUISTILISTIC FEATURES OF H. BELL'S SHORT STORIES (CASE STUDY OF THE WORK "THE MAN WITH KNIVES")

The article is devoted to the linguistic and stylistic analysis of the short story "The Man with Knives", which belongs to the early works of H. Bell, a prominent representative of the famous writers' association "Group 47" in the literary process in Germany.

The purpose of the article is a comprehensive study of the linguistic and stylistic features of H. Bell's short story "The Man with Knives". The methodology of this work is based on the application of general scientific and empirical research methods, among which the following are used: critical analysis (to explore the features of lexical, stylistic and syntactic means of narration); theoretical synthesis (to generalize theoretical information about the short story as the special genre of the well-known "Group 47"), the method of induction (to specify general conclusions), descriptive method and contextual analysis method to isolate and examine stylistic properties of language units in the analyzed story.

It is known, that H. Bell belonged to the famous writers' association "Group 47", which played an important role in creating the literary process in Germany after the World War II. The beginning of the author's work is reproduced in short stories, which are characterized by a limited range of characters, the presence of subtext, an open ending, complicated syntactic structures and certain psychology.

The story describes difficult life of people who have returned from the war, crippled externally and internally, who cannot find their place in peaceful life. The analyzed story "Man with Knives" is characterized by a number of tools, which include epithets, various repetitions, metaphor and metonymy, comparisons; there is a close connection between the title, which performs a symbolic function and the main content of the text.

Key words: short story, expressive means, syntactic structure, compositional features, metaphor, repetition, oxymoron, parcelling, syntactic and lexical features of the story.

Постановка проблеми. Генріх Белль – один із найвідоміших письменників Німеччини, представник письменницького об'єднання «Група 47», яке відіграло важливу роль у формуванні літературного процесу в Німеччині після Другої світової війни. Героєм цього об'єднання ставав «чоловік на війні, досить часто загнаний туди не за власним бажанням, який пізнав жахи окопного життя, голод, холод, загибель друзів і близьких, бомбардування та руїни. Він повертався у зруйнований, пограбований дім. Чоловік у відчаї, він втратив віру в себе, у людей, не знає, як йому жити далі» (Варецька, 2016: 145).

Центральною темою в ранній творчості Г. Белля була тема війни, яку він сам пережив. У своїх творах він порушував проблему моральної відповідальності німецького народу за наслідки війни, яка була розв'язана Гітлером. Головні герої його творів – звичайні, пересічні громадяни, які чітко усвідомлюють провину німецького народу перед людством, не сприймають жорстокості й насильств, здатні на співчуття. Г. Белль, який бачив війну на власні очі, не описує детально батальні сцени, вбивства та жорстокості війни. Психологічний аналіз, символічний підтекст, пригетчеві узагальнення є характерною особливістю творчості Г. Белля (Панова, Соловійова, 2017: 4).

Слід зазначити, що вивчення особливостей художніх творів «Групи 47» можна знайти у працях літературознавчого характеру, а от лінгвостилістичний аналіз творів Г. Белля є досить актуальними і на сьогодні, тому що він дає змогу простежити специфіку його творчості і впевнитися у тому, що йому не раз вдавалося уловлювати теми, які витали в повітрі та висвітлювати їх крізь призму літератури (Дюкерс, 2015).

Аналіз досліджень. До нинішнього часу жанр короткого оповідання Белля 1940-1960-х рр. не ставав предметом спеціального дослідження серед вітчизняних філологів. В. Сімонок, Ю. Скачков,

В. Скачкова досліджують структурно-семантичні особливості одиничних портретних описів у ранніх творах Г. Белля та виділяють соматичні (є найчастотнішими), вестияльні та змішані портретні описи. Також портретні описи поділяються на психологічні та фізичні. Автори вважають, що Г. Белль відбиває внутрішні якості персонажа у своїх портретах через використання в контексті закріплених за певними лексичними одиницями емоційно-оцінних значень і реалізацією в контексті не закріплених за словами емоційно-оцінних значень (Сімонок, 2013: 98).

У перекладознавчому аспекті слід виділити дослідження Н. Рибалко «Синтаксис Белля-романіста в українському перекладі», яка досліджує «моносуб'єктні поліпредикативні конструкції», що є невід'ємним елементом у ритмічній організації ранньої епічної прози Г. Белля та які надають його творам особливого оповідного ритму, а також проблему перекладу цих конструкцій українською мовою (Рибалко: 196).

У літературознавчому аспекті творчість Белля досліджував В. Гладишев на основі статті В. Стуса «Очима гуманіста». Автор вважає, що попри необхідність належного забезпечення вивчення оповідання Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» в широкому літературному контексті, широкого використання міжлітературних зв'язків цілком виправданим є аналіз статті видатного поета, трагічної постаті в історії української літератури другої половини ХХ століття В. Стуса «Очима гуманіста». Стаття В. Стуса – це, на його думку, «вдала спроба представити українському читачеві письменника Генріха Белля в контексті сучасного життя і водночас визначити особистісно-історичні витоки творчості, його гуманістичної позиції, песимізму, який, на думку поета і науковця, став наслідком авторської чесності в зображенні дійсності» (Гладишев, 2014: 22).

Серед закордонних дослідників творчості Г. Белля слід звернути увагу на дослідження О. Байнаної, яка вдається до спроби виявити характерні для письменника синтаксичні особливості на рівні речення, простого й складного, оскільки принципи зв'язку так чи інакше повторюються на більш високому рівні, на рівні макроконтраксту, а також виділити та проаналізувати риси, які є визначними і найбільш характерними для індивідуального стилю письменника (Байнова, 1995).

На думку Ю. Авраменко, яка досліджує особливості функціонування та еволюції концепту «війна» в романах Г. Белля, образна система актуального шару концепту «війна» здебільшого представлена образами «маленьких людей», яким письменник протиставляє людей «не маленьких». Особливе місце в образній системі романів займає образ жінки, який протиставляється війні, а також образ католицької церкви.

Основні проблеми, які включає актуальний шар концепту «війна», пов'язані з проблемою морального вибору героїв, серед яких проблеми безглуздості і нелюдності війни, проблеми провини і відповідальності, проблеми «нездоланності військового минулого», а також проблеми спокутування провини. «Підіймаючи ту чи іншу проблему сьогодення, Г. Белль звертається до історичного минулого. Взаємодія минулого і сьогодення в його романах визначає своєрідність їх сюжетно-композиційної організації. Своєрідність актуального шару концепту «війна» розкривається у процесі функціонування таких художніх прийомів, як інтертекст, монтаж і колаж» (Авраменко, 2011: 21).

Творам Г. Белля присвятили свої дослідження багато його співвітчизників, починаючи із 60-х років минулого століття. Серед останніх слід зазначити праці Б. Бальзера, В. Бельманна, М. Райх-Раніцкі, В. Гроссе. Але в цих роботах немає комплексного дослідження романів письменника з точки зору вирішення теми війни і пов'язаної з нею проблематики.

Автори розглядають окремі твори поза контекстом всієї романної творчості Г. Белля. Крім того, у них здебільшого робиться акцент на соціальні мотиви у творчості письменника (Balzer, 1999; Bellmann, 1994; Große, 2001; Reich-Ranicki, 1994). Цікавим, на нашу думку, є вивчення лінгвістичної природи короткого оповідання Г. Белля, з якого починався творчий шлях письменника.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні лінгвістичних особливостей короткого оповідання Г. Белля «Людина з ножами». Об'єктом дослідження є оповідання Г. Белля «Der Mann mit den Messern» («Людина з ножами»).

Відповідно до мети нам необхідно вирішити такі завдання:

- 1) окреслити риси короткого оповідання Г. Белля (Kurzgeschichte);
- 2) визначити експресивні засоби різних мовленнєвих рівнів у творчості Г. Белля;
- 3) охарактеризувати роль заголовку у короткому оповіданні.

Виклад основного матеріалу. Генріх Белль – лауреат Нобелівської премії, один із найвідоміших німецьких письменників. На початку своєї творчості він звертався до малого жанру, а саме короткого оповідання (Kurzgeschichte). Становленню короткого оповідання в Західній Німеччині сприяла американська short story, яка диктувалася великою популярністю Е. Хемінгуей і В. Фолкнера у перші повоєнні роки. Повоєнне коротке оповідання завдяки своїй мобільній і гнучкій формі за допомогою палітри художніх засобів відтворило епоху пережитого людьми на війні, а також долю цих людей як на війні, так і після неї.

До визначних рис короткого оповідання Г. Белля належить обмежене коло подій, невелика кількість дійових осіб, стислість оповіді, наявність певного підтексту невисловленого, але зрозумілого поміж рядків, недоговореного, яке примушує читача глибоко вдумуватися в текст, спиратися на свій соціальний і психолого-емоційний досвід (Дзюбинська, 1977). Характерною особливістю короткого оповідання є відкритість в обидві сторони (читач може домислити передісторію оповідання) та відсутність або незавершеність кінцевого підсумку, фіналу, які залишають певну свободу уяві читача. Ці ознаки роблять коротке оповідання змістовним, глибоким за своєю суттю, більш значним за своєю ідеєю, ніж його друкований об'єм.

Г. Белль уникає детальних побутових змалювань, його персонажі найбільш глибоко розкриваються в моральній сутності, а не в суспільно-політичній. Г. Белль висловлював думку, що «воно (коротке оповідання) є сучасним у справжньому розумінні цього слова, інтенсивним, напруженим. Воно не терпить найменшої недбалості, і для мене воно залишається найпривабливішою формою прози, оскільки воно також є найменш шаблонним» (Böll, 1968 :170).

Відомо, що складником будь-якого твору є його заголовок, який у концентрованій формі передає основну тему і ідею твору. Здебільшого ця функція заголовку зумовлює його зв'язок з усім текстом, а також можливість реалізації смислу заголовка у повному об'ємі лише в його ретроспективному прочитанні, тобто після реалізації всіх ліній зв'язку «заголовок-текст» (Домашнев, 1989: 60).

Оповідання Г. Белля “Der Mann mit den Messern” є доказом того, що заголовок виконує символічну функцію. В центрі уваги – двоє молодих людей, у яких за плечима війна. Один із них був фельдфебелем, інший – обер-лейтенантом. “Es ist zum Verzweifeln”, sagte er, “ich glaube, ich sehe zu ernst aus, vielleicht noch ein bisschen nach Feldweibel, was?” – “Unsinn, du bist ja nie ein Feldweibel gewesen”; “Bist eben doch noch ein bisschen Oberleutnant” (Böll, 1996: 6–7).

У тексті оповідання прослідковується певний смисловий ланцюжок завдяки повтору окремих словосполучень, які пронизують весь текст: “Jupp hielt das Messer vorne an der Spitze der Schneide”; “Jupp deutete in die Luft”, “Jupp löste das Messer gleichgültig aus dem Holz, packte es am Griff und hieb in die Luft”; “Jupp zog noch einmal aus dem dünnen, mit Tabak gefüllten Papierröllchen und warf den spärlichen Rest hinter den Ofen”; “Der Mann mit den Messern stand herunter” (Böll, 1996: 10).

Повтор є найбільш поширеним емоційно-експресивним засобом, під яким розуміють «повторювані мовні структури повністю або частково тотожні з однаковим або подібним змістом» (Тимошук, 1975: 6). Цей прийом можна вважати одним із провідних структурно-стилістичних елементів, який пронизує все оповідання та вдало організує мікро- та макроконтекст.

Провідною ідеєю оповідання є доля простих людей, які повернулися з війни. Вони нікому не потрібні, виживають у жалюгідних умовах, заробляючи собі на життя, хто як може. Г. Белль у стислому уривку, використовуючи парцельовані речення, описує життя колишніх солдат, які повернулися туди, де на них чекає голод і поневіряння. “Was machst du eigentlich?” – fragte Jupp mich. “Nichts ich schlage mich durch”. “Ein schwererer Beruf” – “Ja – für das Brot habe ich hundert Steine suchen klopfen müssen. Gelegenheitsarbeiter” (Böll, 1996: 7).

Війна забрала у них все найцінніше: рідних, домівку, їхню молодість і надії. “Das ist das einzige, was ich vom Besitz meiner Eltern gerettet habe. Alles verbrannt, verschüttet und der Rest gestohlen. Als ich elend und zerlumpt aus der Gefangenschaft kam, besaß ich nichts – bis eines Tages eine vornehme alte Dame, Bekannte meiner Mutter, mich ausfindig gemacht hatte und mir dieses hübsche kleine Köfferchen überbrachte. Wenige Tage, bevor sie von den Bomben getötet wurde, hatte meine Mutter dieses kleine Ding bei ihr sichergestellt und es war gerettet worden. Seltsam. Nicht wahr? Aber wir wissen ja, dass die Leute, wenn sie die Angst des Untergangs ergriffen hat, die merkwürdigsten Dinge zu retten versuchen. Nie das Notwendige. Ich

besaß also jetzt immerhin den Inhalt dieses kleinen Koffers: den braunen Blechtopf, zwölf Gabeln, zwölf Messer und zwölf Löffel und das große Brotmesser. Ich verkaufte Löffel und Gabeln, lebte ein Jahr davon und trainierte mit den Messern, dreizehn Messern. Pass auf” (Böll, 1996: 8).

В аналізованому мікроконтексті простежується вся доля Юппа, який пережив війну, був у полоні, мати якого загинула під час бомбардування. Виживати йому доводиться лише завдяки ножам, які зберегла чужа жінка. Він виступає перед публікою, кидаючи ножі по мішені, таким чином заробляє собі на сигарети та хліб. Г. Белль використовує парцельовані речення, які тісно пов’язані з цілим контекстом, для відображення емоційного стану героїв твору. Парцельовані речення зосереджують на собі увагу та дозволяють підсилити значення окремих моментів, а також виділити якийсь із членів речення. “Sollten Sie mich lebendig aufspießen, ich hatte eine lahme Schulter, hatte eine dünne Zigarette geraucht, morgen sollte ich für fünfundsiebzig Steine dreiviertel Brot bekommen. Aber morgen” (Böll, 1996: 14).

Як зазначалося вище, для Г. Белля характерним є вживання повтору, який виконує низку стилістичних функцій:

- 1) підсилюють емоційний вплив на читача;
- 2) сприяють виділенню провідної думки, теми;
- 3) є засобом логічного підсилення елементів висловлювання;
- 4) сприяють поглибленню змісту;
- 5) виконують функцію ритмічної організації мовлення (Тимошук, 1975: 12).

Так, слово *Messer* пронизує весь макротекст, починаючи від заголовку й завершуючи останнім реченням. “Ich war der Mensch, auf den man mit Messern wirft” (Böll, 1996: 15). Тут поєднуються кілька функцій: і емоційний вплив на читача, і підсилення провідної теми, і логічне підсилення заголовку. Душевний стан героїв оповідання Г. Белль передає через опис оточуючого світу, де панує темрява, бруд і руїни. Автор не вдається до детального відтворення душевного стану героїв, цей стан відчуває сам читач.

“Es war ein leiser, stetiger und kühler Regen draußen. Wir klappten die Kragen hoch und zogen uns fröstelnd in uns selbst zurück. Der Nebel der Dämmerung strömte durch die Straßen, schon gefärbt mit der bläulichen Dunkelheit der Nacht. In manchen Kellern der zerstörten Villen brannte ein kümmerliches Licht unter dem überragenden schwarzen Gewicht einer riesigen Ruine. Unmerklich ging die Straße in einen schlammigen Feldweg über, wo links und rechts in der dichtgewordenen Dämmerung düstere

Bretterbuden in den mageren Gärten zu schwimmen schienen wie drohende Dschunken auf einem seichten Flussarm. Dann kreuzten wir die Straßenbahn, tauchten unter in den engen Schächten der Vorstadt, wo zwischen Schutt- und Müllhalden einige Häuser im Schmutz übergeblieben sind, bis wir plötzlich auf eine sehr belebte Straße stießen» (Böll, 1996: 10).

В аналізованому уривку переважають словосполучки, де автор вживає темні, пригнічені кольори, похмурий опис місцевості: «дрібний, невгамовний, холодний дощ», «чорне громаддя навислих руїн», «кволі вогниці», «багnistий шлях», «понурі дерев'яні хижі», «серед битої цегли та сміття бовваніло кілька чорних будинків» (переклад наш – Д. Н., С. С.).

Оповідання «Людина з ножами» насичене низкою синонімів, епітетів, порівнянь та антитез: «Die Spannung der Zuschauer elektrisierte die Luft»; «der Rauch der Gleichgültigkeit» – персоніфікація. Порівняння: 1) «Die schleppten die Angst hinter sich wie einen schweren Schatten»; 2) «...aber er griff plötzlich seitlich, ließ seine Hände ausschweben wie leise schwirrende Vögel und in sein Gesicht kam Ausdruck magischer Sammlung, jener, den ich auf der Treppe bewundert hatte»; 3) «Ich fand seine Stimme ausgesprochen lächerlich, kümmerlich künstlich, wie Papierblumen und billigste Schminke» (Böll, 1996).

Антитеза в оповіданні відтворює душевний стан героя: його страх і сміливість, що немає чого втрачати, але залишається віра в життя:

“Es war ein herrliches Gefühl; es wahrte vielleicht zwei Sekunden, ich weiß nicht... Ich ging ganz sicher und fühlte doch alle Schauer der Gefahr... ich hatte Angst und doch die volle Gewissheit, nicht zu stürzen; ich zählte nicht und doch öffnete die Augen in dem Augenblick, als das letzte Messer neben meiner rechten Hand in die Tür schloß...” (Böll, 1996: 12).

Цікавим є вживання в оповіданні оксюмору «der Mut der Verzweiflung» (мужність розпачу) (Böll, 1996: 13), коли Юпп пропонує другові стати мішенню для кидання ножів. Тут, з нашої точки зору, виступає на перший план емоційний підтекст (почуття нашого героя: страх, відчай і в той же час мужньо витримати випробування, щоб якось жити далі). Важливим елементом оповідання вважаємо фразу Юппа «Jetzt kauften wir Zigaretten und Brot», що свідчить про життя «маленьких» людей, долю яких скалічила війна.

Можна вважати, що фінал оповідання залишається відкритим. Останній абзац є яскравим прикладом цього твердження: «Ich aber begriff erst eine Stunde später, dass ich nun einen richtigen Beruf hatte, einen Beruf, wo ich mich nur hinzustellen brauchte und ein bisschen zu träumen. Zwölf oder zwanzig Sekunden lang. Ich war der Mensch, auf den man mit Messern wirft» (Böll, 1996: 15). Ця недомовленість розшифровується усім контекстом оповідання і спонукає читача задуматися над сюжетом та його дійовими особами.

Висновки. Оповідання Г. Белля «Людина з ножами» належить до його ранньої творчості. Читач відразу відчуває певне напруження, оскільки початкова позиція оповідання виконує функцію привертання його уваги. У творі присутні різні експресивні засоби (повтори, епітети, антитеза, оксюморон, метафора, порівняння), які дають змогу читачу зрозуміти не тільки суть оповідання, а й збагнути та намагатися зрозуміти, задуматися над емоціями, внутрішнім світом і переживаннями його героїв.

Вважаємо, що коротке оповідання «Der Mann mit den Messern» залишається й на сьогодні актуальним, адже таке явище як війна існує і не зникає у світі по цей час. Г. Беллю вдалося відтворити глибокі внутрішні переживання та драматизм покоління, яке повернулося з війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко, Ю. Особенности функционирования и эволюция концепта «война» в романах Г. Белля : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.01.03. Самара, 2011. 23 с.
2. Байнова О. Синтаксические особенности индивидуального стиля романов Генриха Белля : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1995. 18 с.
3. Варецька С. Роль і функції письменницького об'єднання «Група 47» у літературному процесі Німеччини. *Вісник Львівського університету. Сер. Іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 145–154.
4. Гладишев В. Нотатки про можливе осмислення школярами концепції життя й творчості Генріха Белля (стаття Василя Стуса «Очима гуманіста»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2014. Вип. 41. С. 21–24.
5. Дзюбинская В. С. Западнгерманская новелла 1945-1949 годов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.04. Киев, 1977. 25 с.
6. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста : учеб. пособие для студентов. 2-е изд. дораб. Москва : Просвещение, 1989. 208 с.
7. Дюкерс Т. Генріх Белль. Політичний письменник. Переклад Суник В. Травень. 2015. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/wh/m/hul/may20542234.html> (дата звернення: 24.02.2021).
8. Панова Я. І., Соловйова Л. О., Ямченко О. О. Совість німецької нації. До 100-річчя від дня народження Генріха Белля : бібліографічний покажчик. Славутич : СМЦБС, 2017. 16 с.

9. Рибалко Н. Синтаксис Белля – романиста в українському перекладі. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/35.pdf. С. 196–201 (дата звернення: 26.02.2021).
10. Сімонок В. П., Скачков Ю. А., Скачкова В. В. Структурно-семантичні особливості одиничних портретних описів у ранніх творах Генріха Белля. *Филологический сборник* : сб. науч. ст. Харьков; Белгород, 2013. Вып. 14. С. 89–99.
11. Тимошук Л. М. Багатофункціональний повтор у прозі В. Борхерта : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.08. Львів, 1975. 19 с.
12. Balzer B. Von Engagement bis “Zeitflucht” Bundesdeutsche Literatur und der Nationalsozialismus. *Orbis Linguarum*. Berlin : Legnica, 1999. S. 29–44.
13. Bellmann W. Das literarische Schaffen Heinrich Bölls in den ersten Nachkriegsjahren. Ein Überblick auf der Grundlage des Nachlasses. *Euphorion*, 1994. S. 311–322.
14. Böll H. Frühe Erzählungen: Der Mann mit den Messern. Bonn : InterNationes, 1996. С. 5–16.
15. Böll H. Werkstattgespräche mit Schriftstellern. München, 1968. 224 S.
16. Große W. Heinrich Böll “Ansichten eines Clowns”: Interpretationen. Neubearb. Auflage. Tübingen : Beyer Verlag, 2001. 86 S.
17. Reich-Ranicki M. Mehr als ein Dichter: Über Heinrich Böll. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994. 128 S.

REFERENCES

1. Avramenko Yu. Osobennosti funktsionirovaniya i evolyutsiya kontsepta “voyna” v romanah G. Bellya [Features of the functioning and evolution of the concept “war” in H. Bell’s novels] : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: 10.01.03. Samara, 2011. 23 s. [in Russian].
2. Bajnova O. Sintaksicheskie osobennosti individual’nogo stilya romanov Genriha Bellya [Syntactic features of the individual style of Henry Bell’s novels] : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: 10.02.04. Moskva, 1995. 18 s. [in Russian].
3. Varetska S. Rol i funktsyii pismennitskogo ob’ednannya “Grupa 47” v literaturnomu protsesi Nimechchini. [The role and functions of the Writers’ Association “Group 47” in the literary process in Germany]. *Visnik Lvivskogo universitetu. Ser. Inozemni movy*. 2016. Vip. 23. S. 145–154 [in Ukrainian].
4. Gladishev V. Notatki pro mozhlive osmislennya shkolyarami kontseptsiyi zhittya y tvorchosti Genriha Bellya (stattya Vasilya Stusa “Ochima gumanista”) [Notes about how schoolchildren can comprehend the concept of Henry Bell’s life and creativity (article by V. Stus “Through the eyes of a humanist”)]. *Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu “Ostrozka akademiya”*. Seriya: *Filologichna*. 2014. Vip. 41. S. 21–24 [in Ukrainian].
5. Dzyubinskaya V. S. Zapadnogermanskaya novella 1945-1949 godov [West German short story 1945-1949] : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: 10.02.04. Kiev, 1977. 25 s. [in Ukrainian].
6. Domashnev A. Interpretatsiya hudozhestvennogo teksta [Interpretation of literary text] : ucheb. posobie dlya studentov. 2-e izd. dorab. Moskva : Prosveshchenie, 1989. 208 s. [in Russian].
7. Dyukers T. Genrih Bell. PolItichnyy pismennik. [Henry Bell. Political Writer]. Pereklad Sunik V. Traven, 2015. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/wh/m/hul/may20542234html> (data zvernennya: 24.02.2021) [in Ukrainian].
8. Panova Y. I., Solovyova L. O., Yamchenko O. O. Sovist nimetskoyi natsiyi. Do 100-richchya vid dnya narodzhennya Genriha Bellya [Conscience of the German nation. To the 100th anniversary of H. Bell’s birth]. Bibliografichnyi pokazhchik. Slavutich : SMTsBS, 2017. 16 s. [in Ukrainian].
9. Ribalko N. Sintaksis Bellya – romanista v ukrayins’komu pereklyadi [Syntax of Novelist Bell in the Ukrainian translation]. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/35.pdf/S. 196–201 (data zvernennya: 26.02.2021) [in Ukrainian].
10. Simonok V. P., Skachkov U. A., Skachkova V. V. Strukturno-semantichni osoblivosti odinichnih portretnih opisiv u rannih tvorah Genriha Bellya [Structural and semantic features of individual portrait descriptions in H. Bell’s early works]. *Filologicheskij sbornik* : sb. nach. st. Har’kov; Belgorod, 2013. Vyp. 14. S. 89–99 [in Ukrainian].
11. Timoschuk L. M. Bagatofunktsionalnyy povtor v prozy V. Borherta [Multifunctional repetition in W. Borchert’s prose] : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.01.08. Lviv, 1975. 19 s. [in Ukrainian].
12. Balzer B. Von Engagement bis “Zeitflucht” Bundesdeutsche Literatur und der Nationalsozialismus. *Orbis Linguarum*. Berlin : Legnica, 1999. S. 29–44 [in German].
13. Bellmann W. Das literarische Schaffen Heinrich Bölls in den ersten Nachkriegsjahren. Ein Überblick auf der Grundlage des Nachlasses. *Euphorion*, 1994. S. 311–322 [in German].
14. Böll H. Frühe Erzählungen: Der Mann mit den Messern. Bonn : InterNationes, 1996. С. 5–16 [in German].
15. Böll H. Werkstattgespräche mit Schriftstellern. München, 1968. 224 S. [in German].
16. Große W. Heinrich Böll “Ansichten eines Clowns”: Interpretationen. Neubearb. Auflage. Tübingen : Beyer Verlag, 2001. 86 S. [in German].
17. Reich-Ranicki M. Mehr als ein Dichter: Über Heinrich Böll. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994. 128 S. [in German].